

УДК 069:355(477) "1930/1945"

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ УСТАНОВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 1930-Х РОКАХ ТА ДОЛЯ ЇХ ВІЙСЬКОВО-МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ

*Маиталір В.В., канд. іст. наук
(Генеральний штаб Збройних Сил України)*

Стаття присвячена аналізу діяльності та уточнення долі колекцій військово-історичних установ у 1930-х роках на території України. В ній зібрано в єдину хронологію військово-історичні факти щодо долі військово-історичних пам'яток, які зберігалися в деяких музейних інституціях, в тому числі на еміграції. Автором проаналізовано тогочасні керівні документи щодо підпорядкування військових музеїв протягом досліджуваного періоду та зроблено відповідні аналітичні висновки, що підкріплені історичними фактами та документами.

Ключові слова: експонат, експедиція, військово-історичний музей.

“Збирання просто, без постулату наукового значення в сучасній науковій системі тих речей, що їх будуть збирати, призведе до ... музейної халтури, розрахованої тільки на обдурювання мас та на прибутки з цього”
В. Дубровський [1, С. 21-22].

Нестабільність політичної влади до 1930-х років знівельовала роботу військово-історичних установ на території України. В даний період змінився напрямок діяльності військових музеїв та кадрова політики щодо останніх. Переміни нерозривно були пов'язані із загальною зміною суспільного життя, з поступовим посиленням системи надзвичайних заходів виховання людини на принципово нових ідеологічних установах. Твердий ідеологічний диктат з боку партійної й державної влади серйозно позначився на змісті всіх напрямків роботи українських військових музеїв.

У 1925 році Державний плановий комітет і Державний плановий комітет УРСР прийняли рішення про перепідпорядкування всіх музеїв системи Наукового комітету Українського головного управління професійної освіти Українському головному управлінню

науковими установами при Народному комісаріаті освіти УРСР, зусилля якого в другій половині 20-х років спрямовувалося на впорядкування музейної мережі, її централізацію.

Промовистим свідченням того, як координувалася музейна робота в Україні, став перший Всеросійський музейний з'їзд, що відбувся грудневими днями 1930 році в Москві. Його учасниками були також делегати від України. В рішеннях з'їзду підкреслювалося, що всі музеї країни повинні приступити до оформлення експозицій з широким показом “соціалістичних перетворень на основі марксистсько-ленінської методології, сприяти формуванню у трудящих марксистсько-ленінського світогляду”.

Рішення з'їзду спричинили реорганізацію експозицій музеїв у рамках всієї країни. Як наслідок, в підвалах опинилися унікальні пам'ятки археології, побуту, середньовічної зброї, картини, скульптури, рукописи, карти та ін. Чимало з них були “списані” або знищені. Натомість у вітринах з'явилися особисті речі більшовиків, їх спогади, червоні плакати, прапори та інші агітки. Такий сумний стан речей був зумовлений і тим, що внаслідок

кадрових чисток більшість музейних співробітників були малоосвіченими і не могли оцінити значення ні нумізматичної колекції древнього періоду, ні рукопису XVII століття, ні картини Рєпіна. Крім того, внаслідок пертурбації музеїв за рішенням уряду України чимало цінних пам'яток було передано до центральних музеїв.

До 1940 року в Україні працювало близько 140 музеїв – історичних, історико-краєзнавчих, мистецьких, меморіальних [2, С. 82-26]. Окремо, як різновид історичних музеїв, військово-історичні музеї в той час не виділялися, однак система підпорядкування військових музеїв в 30-ті роки була інша.

Дослідження військових музейних утворень радянської доби в Україні є необхідним засобом для відтворення історії військово-музейної справи в українській науковій історіографії та подальшого формування й розвитку державної музейної мережі в сучасних політико-економічних умовах. Саме тому тема цього дослідження стала сьогодні актуальною.

До робіт з теоретичного осмислення діяльності військово-музейної мережі 1930-х років минулого століття можливо віднести дисертаційне дослідження Александрової Н.В. “Російські військові музеї в першій третині XX століття (з історії організації та діяльності)” [3]. Проте, в роботі зосереджена увага лише на петербурзькому та московському сегменті військово-історичних музеїв.

Яскраве та детальне дослідження розвитку музейної справи в Україні починаючи з 1920-і років проведено доктором історичних наук Маньковською Р.В. у дисертаційній роботі “Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. – початок XXI ст.)” [4]. Однак, науковцем окрема увага щодо розвитку військового музейництва не приділялася.

До числа авторів, які аналізували у своїх працях досвід діяльності окре-

мих військових музеїв, можна віднести М.Остоженського [5, С. 375-379], М.Якушина [6, С. 34-38], К.Василенко [7, С. 77-83] та інших.

Більшість робіт було присвячено діяльності Центрального музею Червоної Армії. Це пояснювалося тим, що вже в ті часи вказаний музей неофіційно стали виділяти як головний військовий музей. Слід зазначити, що з'явлення вивчення радянської військово-музейної мережі до рамок дослідження досвіду діяльності військово-музейних установ на території України, не сприяло виходу в світ узагальнюючих праць історичного характеру. Дослідники обмежувалися, як правило, окремими публікаціями в періодичних виданнях і написанням путівників по музеях. А питання стосовно дослідження військово-історичних музеїв, що функціонували в той час на території України, взагалі не вивчалось. Радянські дослідники уваги даній темі не приділяли.

В цілому, дослідження з історії української військово-музейної справи порівняно рідкісні. На наш погляд, причинами неуваги вчених є, перш за все, специфіка військових музеїв – відомчі заклади військового відомства, що стоять нібито осторонь від культурного і наукового життя країни. Однак існують розробки фундаментальних питань музеєзнавства, які дозволяють працювати над різними аспектами військово-музейної справи України. Досі цьому питанню не приділялося достатньої уваги і тому в українській історіографії знайти наукові праці в цьому напрямі дуже складно. Зазначене свідчить, що узагальненої комплексної наукової праці стосовно дослідження діяльності військових музеїв в Україні в 30-ті роки XX століття на сьогодні українська історіографія не має.

Починаючи з 1920 року Народним комісаріатом освіти і Народним комісаріатом у військових справах були зроблені спільні зусилля щодо правового забезпечення діяльності військо-

во-музейної мережі Радянської Республіки. Результатом став наказ Револуційної військової Ради Республіки і Народного комісаріату освіти № 2456 від 30 жовтня 1921 року, який законодавчо закріпив передачу всіх військових музеїв армії і флоту у підпорядкування військової секції Народного комісаріату освіти. Це означало, що в правовому відношенні військові музеї стали підпорядковувалися цивільному відомству – Народному комісаріату освіти. Вперше за всю історію свого існування військові музеї перейшли у підпорядкування цивільного відомства і знаходилися там до 1931 року. Профіль військових музеїв тоді був надзвичайно різноманітний: військово-історичні, військово-технічні, природничо-наукові та інші [8, С. 245-253].

Що стосується збереження старих, дореволюційних військових музеїв, то тут радянська влада демонструвала певну вибірковість. Музеї, колекції яких певною мірою відповідали запитам нової ідеології, піддавалися реорганізації та продовжували функціонувати, а решта – підлягала ліквідації. Одночасно з розформуванням певної кількості військових музеїв здійснювався процес створення і відкриття нових музеїв.

Першим офіційним правовим документом, що регулював діяльність радянської військово-музейної мережі, був наказ Револуційної військової Ради СРСР від 13 квітня 1930 року № 85 “Про впорядкування військово-музейної справи в РСЧА і реорганізації музеїв РСЧА”. Він послужив відправною точкою процесу переходу військових музеїв з Народного комісаріату освіти в Народний комісаріат з військових і морських справ.

Важливим документом, який в подальшому визначив правові засади функціонування військових музеїв, став наказ Револуційної військової Ради СРСР від 13 лютого 1931 року № 29 “Про введення в дію Положення про порядок керівництва музейною справою в РСЧА”. Він законодавчо закрі-

пив передачу військових музеїв з Народного комісаріату освіти в Народний комісаріат з військових і морських справ і керівництво військовими музеями з боку єдиного органу – відділу агітації і пропаганди Політичного управління РСЧА [8, С. 142-148].

З метою створення принципово нової військово-музейної мережі Радянської Республіки урядом були утворені відповідні органи в структурах Народного комісаріату освіти і Народного комісаріату у військових справах. Вони взяті на себе відповідальність за долю військових музеїв.

Провідну роль серед українських військово-історичних установ у зазначений період відігравав Музей військово-історичних пам'яток Наукового Товариства імені Шевченка (далі – НТШ) у Львові, який сучасні дослідники називають Музеєм визвольних змагань. Як окрема інституція цей музей існував лише протягом 1937-1939 років. Проте, процес формування його колекції та становлення самого музею мають значно довшу історію [9]. З 1920 року вона поповнилася матеріалами доби визвольних змагань. Усі ці військово-історичні пам'ятки поряд з іншими у 30-ті роки зберігалися та експонувалися “Культурно-історичним музеєм” НТШ, який знаходився на вул. Чарнецького, 24б [10, С. 33].

Поповнення музею матеріалами з історії визвольних змагань продовжувалося протягом всього періоду 30-х років, що привело до виділення їх в окремий комплекс пам'яток воєнної історії та утворення в 1936 році при Культурно-історичному музеї окремого відділу військово-історичних пам'яток. Відділ воєнної історії у складі Культурно-історичного музею НТШ, який із 1927 року очолював відомий вчений-археолог Я.Пастернак, був створений у 1936 році. Упорядкуванням матеріалів займався доктор Б.Гнатевич при підтримці товариства “Молода громада”, в якому об'єдналися ветерани Української Галицької армії та армії УНР, а та-

кож видавництво “Червона калина”, засноване провідними діячами Українського Січового стрілецьтва.

Відділ спершу розміщувався у двох кімнатах, його матеріали розповідали про історію Галичини австрійської доби, національно-визвольні змагання 1918-1920 років, а з травня 1937 року він діяв як окремих Музей історично-воєнних пам'яток НТШ. Таке рішення ініціювали члени Товариства “Молода Громада”, що були ветеранами Української Галицької армії та армії УНР і присвятили визвольній боротьбі частину свого життя [11, С. 35]. Виділення окремого відділу при Музеї НТШ стало першим кроком під час створення Музею історично-воєнних пам'яток. Рішення про створення нового Музею прийнято 12 травня 1937 року на засіданні Відділу НТШ. Новий музей НТШ заснували три сторони: Наукове Товариство імені Шевченка, Товариство “Молода Громада” і Українське товариство допомоги інвалідам (УКТОДІ) [12, С. 425-442]. Приміщення для музею було надане УКТОДІ у їхньому домі на вул. Потоцького, 48.

Для його розбудови було обрано музейну управу на чолі з професором І. Крип'якевичем та створено комісію для організації наукових досліджень, куратором у ній працював науковий секретар комісії з історії України НТШ О. Прицак, а управителем став історик І. Карпинець. Уже в травні 1938 року експозиція музею займала шість кімнат у приміщенні Українського товариства допомоги інвалідам Першої світової війни, фонди музею нараховували 3 524 одиниць. До складу експонатів входили особисті речі провідників національно-визвольного руху за незалежність України С. Петлюри, Є. Коновальця, А. Мельника, Р. Дашкевича та інших, а також нагороди та військові реліквії Українських Січових стрільців та Української Галицької армії, художні полотна І. Труша, Ю. Перфецького, І. Іванця, П. Холодного [13, С. 128-133].

Основним документом діяльності музею був Правильник, затверджений 13 квітня 1938 року, який визначав головне завдання музею – збирати та зберігати усі пам'ятки, що належать до Історії Українського Війська [10, С. 35]. Основною темою музею була історія українського війська. У формуванні колекції ще з кінця ХІХ століття брали участь голова НТШ М. Грушевський, видатні його діячі І. Франко, О. Барвінський, бібліотекар Товариства О. Назарієв.

На утримання музею власні кошти жертвували відомі науковці О. Антонович, І. Крип'якевич, О. Прицак, В. Левицький, В. Трембіцький, а також низка українських товариств та організацій [11, С. 36-37].

Наприкінці вересня 1939 року, тобто уже через тиждень після входу Червоної армії до Львова, було закрито унікальний заклад – Музей історично-воєнних пам'яток Наукового товариства ім. Шевченка: з причини, як стверджували екзекутори, «націоналістичного змісту його збірки» [14, С. 21-27.]. Частина речей з метою їх збереження за ініціативою Управи музею НТШ була передана його жертводавцям. Ще частина була нелегально відправлена до Музею визвольної боротьби України у Празі. Архівна частина збірки перейшла до Центрального архівного управління НКВС. Колекції решти предметів у 1940 році були відправлені до фондів Львівського історичного музею, а в 1944 році – до окремих фондів груп [15, С. 43-49].

Радянська влада, припинивши діяльність НТШ, ліквідувала і всі його музейні фонди. У доповідній записці члени спеціальної групи ЦК КП(б)У рекомендували: Музей українського війська закрити як націоналістичний. Тривалий час унікальна колекція вважалась знищеною, однак у 1995 році співробітники Львівського історичного музею віднайшли у закритих за радянських часів фондах частину збірки; але

збережена 351 од. зб. становить лише десяту частину втраченого [16, С. 17].

У травні 1945 році спіткала нещаслива доля і військово-історичні пам'ятки, які зберігалися на еміграції в Українському історичному кабінеті (Чехословаччина). Це супроводжувалося вступом Червоної Армії в Прагу. За розпорядженням Л.Берії, в місто було направлено відомих архівістів з Москви, Києва, Львова, які вели переговори з урядом Чехословаччини про передачу і вивезенні матеріалів Українського історичного кабінету в Центральний історичний архів м. Києва як "... дар Чехословаччини Українській Академії Наук в знак вдячності і щирої дружби чеського і українського народів..." [17, С. 23].

У жовтні 1945 року товарний вагон з матеріалами Українського історичного кабінету був відправлений до Києва. А колекції Музею визвольної боротьби України (Прага, Чехословаччина) вагою понад 10 тонн було доставлено до Києва аж восени 1958 року. Ініціатором цих передач був директор Центрального архіву кіно та фото документів Г.С.Пшеничний. Перші поступлення науково-технічно оброблялися в Центральному державному історичному архіві, а ті, що надходили в 1958 році, оброблялися в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління м. Києва. Тут на основі цих документів було сформовано 173 фонди і 7 232 справи з 1918-1944 років [18, С. 4-10].

З музейних предметів, привезених з Праги до Києва, слід назвати військові ордени, медалі, нагрудні значки, головні убори, шеврони, прапори, зразки печаток різних емігрантських інституцій. Виходячи вже з документації Національного музею історії України, ці колекції надійшли спочатку до Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУ), а вже в 1962 році були передані до Київського історичного музею. Як стверджує дослід-

ник Л.Лозенко, частина цих матеріалів, в тому числі прапори УНР з різних військових частин, на основі актів від 31 березня і 4 квітня 1962 року було знищено як такі, що не «малі історичного и наукового значення» [17, С. 23]. З великою ймовірністю можливо припустити, що експонати у кількості 30 одиниць, які в 1962 році були передані з ЦДІАУ в Державний історичний музей, бути не тільки з колекції Музею визвольної боротьби України, а також із Українського історичного кабінету при Міністерстві зовнішньої політики Чехословаччини в Празі [18, С. 4-10].

В той же час, певна частина сучасної української території знаходилася під владою австро-угорської монархії та буржуазно-поміщицької Польщі, Румунії і Чехословаччини. Після возз'єднання західноукраїнських земель з основною частиною України в складі СРСР Рада народних комісарів від 8 травня 1940 року своєю постановою визначила завдання щодо створення на даних територіях широкої мережі музейних закладів, які б пропагували "радянський спосіб життя".

І ця робота виявилася також досить продуктивною, оскільки в довоєнний період у системі Народного комісаріату освіти УРСР було створено ще 22 музеї ідеологічного гатунку. В західні області України прибуло 230 музейних фахівців, які організували курси по вивченню досвіду радянських музеїв, періодично проводили наради-семінари музейних працівників тощо. Водночас за активного керівництва партійних і радянських органів створювалися музейні експозиції, які прославляли перспективи соціалістичного ладу серед найширших верств населення.

З метою розширення заходів щодо політизації військових музеїв, в тому числі на західноукраїнських землях, у військово-музейних колах активно обговорювалася ідея створення Єдиного військового музею, навколо якого організаційно була б об'єднана вся військово-музейна мережа. Ініціатора-

ми даного проекту були керівництво Центрального музею Червоної Армії і фахівці агітаційно-пропагандистського відділу політичного управління РСЧА. Однак ідея створення Єдиного військового музею на практиці свого втілення не знайшла. Причинами цього стали дії опозиції, перш за все, в особі керівництва Артилерійського історичного музею, відсутність єдності поглядів музейної громадськості на його змістовну частину, а так само недостатня фінансова зацікавленість з боку відповідних органів у створенні матеріальної бази музею [8, С. 487-492].

Прагнення органів державного і військового управління до об'єднання існуючих військових музеїв, створення на їх базі єдиного військового музею, здатного стати лідером військово-музейної мережі, який задавали б вектор її розвитку, стало певною характерною особливістю їх діяльності по створенню та вдосконаленню організаційної структури військово-музейної мережі в розглянутий період.

Військовими музеями стали організовуватися пересувні виставки з найрізноманітнішою тематикою, які прямували у війська. Їх основними цілями було роз'яснення особовому складу суті подій, що відбувалися в країні і за кордоном, ознайомлення з основними віхами біографій видатних полководців Громадянської війни, виховання військовослужбовців на новостворених традиціях Червоної Армії і Флоту.

Для підсилення обізнаності стосовно зміни напрямку та пріоритетності у роботі військових музеїв наведемо відомості, що Центральний музей Червоної Армії в період з 1926 по 1933 років організував наступні виставки: "Громадянська війна і Червона Армія", "Бойовий шлях 1-ї Кінної Армії", "Плакат і листівка Громадянської війни", "Революційна і бойова робота М.В.Фрунзе", "X років закінчення Громадянської війни", "Плани нової інтервенції проти СРСР", "XIII років

РСЧА", "Інтернаціональні частини РСЧА", "РСЧА на сторожі СРСР".

Друга світова війна завдала страшних збитків історико-культурній спадщині України, чимало пам'яток якої були знищені або вивезені до Німеччини, Румунії, а також Росії. Доля ж інших невідома і залишається тільки сподіватися, що вивчення історичних документів, нещодавно відкритих фондів в архівосховищах колишніх країн СРСР та соціалістичного табору проллє світло і на ці темні сторінки історії. Проте ні в кого не виникає сумнівів, що напад фашистської Німеччини означав початок нової смуги лихоліть і для військово-музейної мережі. Але це зовсім інше дослідження.

Отже, з 1930-х років військово-історичні музеї все більше перетворювалися на пропагандистські заклади, часто-густо ліквідуючи автентичні експозиції військової історії українського народу. В досліджуваній період військові музеї переживали процес перепідпорядкування, який звісно протікав із зміною специфіки і профілю їх існування. На переконання автора статті, пряма залежність музеїв від органів політосвіти знівельовала усталені традиції та зумовлювала зменшення повноцінної наукової роботи, яка проводилася працівниками музейних інституцій.

Зауважимо, що всі напрямки діяльності військових музеїв відчували значний ідеологічний диктат. Держава і комуністична партія визначали їх цілі і завдання, зміст музейних фондів та експозицій, давали рекомендації щодо висвітлення тої або іншої події вітчизняної військової історії, здійснювали цензуру друкованих видань, що призводило до поверхневого і тенденційного вивчення історичних явищ і предметів, сковувало зусилля з пошуку нових форм і методів роботи. Незважаючи на обмеженість та відсутність інформації щодо діяльності військово-історичних інституцій в Україні у вибраний період автором закладено певний фундамент для подальшої роботи.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІ ТА КУЛЬТУРИ

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні / В. Дубровський // Український музей. Збірник перший. - К., 1927. - С. 21-22.
2. Чадаєва К.Ю. Розвиток музейної справи в Україні в 1920-1930 роки / К.Ю.Чадаєва // Матеріали шостих Сумцовських читань: Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 80-річчю Музею Слобідської України ім. Г.С.Сковороди, 14 квітня 2000 р. Х.: [Видавництво ХДАДТУ], 2000. С. 82-26.
3. Александрова Н.В. Российские военные музеи в первой трети XX века (из истории организации и деятельности). Дис ... канд. ист. наук. Москва. 1997. 245 с.
4. Маньковською Р.В. Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. – початок XXI ст.). // Автореферат на здобуття наукового ступеня д.і.н. Переяслав-Хмельницький, 2017. 21 с.
5. Остоженский Н. Музей «Жизнь Красных Армии и Флота» // Военное дело. 1920. № 12. С. 375-379.
6. Якушин Н. Музей РККА // Военный вестник. 1926. № 35. С. 34-38.
7. Василенко К. Решения съезда музейных работников в действии (об опыте Артиллерийского исторического музея) // Советский музей. 1935. № 1. С. 77-83.
8. Кузнецов А.М. Военные музеи и их роль в культурно-просветительной работе с военнослужащими: 1918-1991 гг. Дис. ... докт. ист. наук: 07.00.02. Москва, 2009. 535 с.
9. Петрик Н.Р. Військово-історичні пам'ятки у збірках музеїв Львова першої половини XX ст. / Н.Р.Петрик/ Lviv Polytechnic National University Institutional Repository// Електронний ресурс: <http://ena.lp.edu.ua>.
10. Бойко В., Коваль Л. Становлення та основні віхи Музею військово-історичних пам'яток // Наукові записки / Львівський історичний музей. Вип. 5. Л., 1996. С. 33.
11. Коваль Л. Історична довідка про фундаторів та жертвувателів Музею історично-воєнних пам'яток НТШ у Львові // Наукові записки / Львівський історичний музей. Вип. VI. Ч. I. Львів, 1997. С. 35.
12. Petrus J. T. MuzeaLwowskie (1823–1939) // Sztuka kresów wschodnich. – Т. II: Materiały sesjinau kowej. Kraków, maj 1995. Kraków, 1996. S. 425-442.
13. Маньковська Р.В. З історії музейної справи України: принципи експозиційного показу музейних збірок в 20-ті рр. XX ст. // Краєзнавство. 1999. № 1-4. С. 128-133.
14. Маньковська Р.В. Розвиток музейної справи в Україні // Музейна справа та музейна політика в Україні XX ст. К., 2004. С. 21-27.
15. Кентій А.В. Фонд “Український музей у Празі” ЦДА ГО України як складова “Празького Архіву” / А.В.Кентій // Архіви України. 2000. № 1-3. С. 43-49.
16. Маньковська Р.В. Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. – початок XXI ст.). // Автореферат на здобуття наукового ступеня д.і.н. Переяслав-Хмельницький, 2017. 21 с.
17. Лозенко Л. Празький український архів: історія і сьогодення // Архіви України. 1994. Ч.1-6. С. 23.
18. Иванова О.В., Гаврилюк Е.А., Орлик М.Ю. Исследования знамени украинского запорожского полка из собрания национального музея истории Украины. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ ... / редкол.: В.Г.Чернець (голова) та ін. К.: НАКККіМ, 2016. – 240 с.

Маишталур В.В. Функционирование военно-исторических учреждений на территории Украины в 1930-х годах и судьбы их военно-музейных коллекций. Статья посвящена анализу деятельности и уточнения судьбы коллекций военно-исторических учреждений в 1930-х годах на территории Украины. В ней собраны в единую хронологию военно-исторические факты о судьбе военно-исторических па-

мятников, которые хранились в некоторых музейных учреждениях, в том числе в эмиграции. Автором проанализированы тогдашние руководящие документы по подчинению военных музеев в течение исследуемого периода и сделаны соответствующие аналитические выводы, подкрепленные историческими фактами и документами.

Ключевые слова: экспонат, экспедиция, военно-исторический музей.

Mashtalir V.V. The functioning of the 1930s military-historical institutions on the territory of Ukraine and the fate of their military-museum collections. *The article is devoted to the analysis of activity and clarification of the fate of collections of military-historical institutions in the 1930s on the territory of Ukraine. In the article the military-historical facts concerning the fate of military-historical monuments, which were kept in some museum institutions, including emigration, were collected in a single chronology. The author analyzed the relevant guideline documents on the subordination of military museums during the research period and made corresponding analytical conclusions supported by historical facts and documents.*

Key words: exhibit, expedition, military-historical museum.

УДК069.5:638.11(1-4)

ТЕХНІЧНІ ПРИЛАДИ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ШТУЧНОЇ ВОЩИНИ

Дем'яненко Н.Д.

(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)

У статті висвітлюються питання винайдення технічних пристроїв для виготовлення штучної вощини в кінці XIX на початку XX ст. Розглядається фондова колекція рідних валець для виготовлення вощини національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Описано технічні особливості роботи гладких та гравірувальних валець. Висвітлено процеси добування чистого воску.

Ключові слова: стільники, віск, штучна вощина, лист вощини, пресування, вальці гладкі, вальці гравірувальні.

Продукція бджільництва? виготовлена в Україні? з кожним роком зміцнює свої позиції на світовому ринку. На сьогоднішній день наша держава знаходиться у трійці найбільших світових експортерів цих продуктів. Такі здобутків пасічники України в останні роки досягли завдяки вдосконаленому веденню бджільництва, впровадженню прогресивних технологій і високій технічній продуктивності пасічникування, застосуванню лікарських препаратів для лікування і підтримки бджолоїної сім'ї, правильному виготовленню штучної вощини, яка є основою бджолоїного гнізда.

Штучна вощина – тонка воскова пластина, із видавленими шестикутниками, які є основою бджолоїних стільників. Після навощування рамки з вощиною додають у вулик і бджолам значно легше відбудовувати стільники. Застосування штучної вощини у практичній діяльності має ряд переваг у порівнянні з природними стільниками. Завдяки рамкам із штучною вощиною, бджоли відбудовують стільники значно швидше, при цьому менше витрачають енергії, яка є раціональнішою для продуктивної діяльності бджоли. Комірки штучної вощини мають товстішу основу, тому зменшується кількість трутневих комірок, що